

SBÍRKA SOUVISLÉ ČETBY ŠKOLNÍ
POŘÁDÁ PROF. FÉRD. STREJČEK

68.

TERÉZA NOVÁKOVÁ

VÝBOR Z BELETRIE

S ÚVODEM

ARNA NOVÁKA

1928

NAKLADATEL F. TOPIČ, KNIHKUPEC
V PRAZE

POLITIKA PRAHA

Ú V O D

Když se skvělé pozorovatelské a vyprávěčské nadání Boženy Němcové rozvíjelo nejslibněji, radili jí její literární přátelé, zejména osvícený lékař-myslitel, Jan Ev. Purkyně, aby se pokusila vedle barvitého povrchu lidového života zpodobovati také hlubší duševní, zvláště pak náboženské proudy v českém lidu. Ale B. Němcová se nezachovala podle této rady, která se neshodovala s přirozenou její vlohou. Za to mladší její přítelkyně, Karolina Světlá, se velmi záhy přidržela oněch programních pokynů a ve svých románech, romanetech, povídkách a kresbách z Ještěda se zabývala nejraději mravními i náboženskými problémy, určujícími osudy pohorských venkovanů, kraje jí nade vše drahého. Velkorysé její obrazy, zbarvení většinou tragického, nevycházely však od empirického studia lidové duše: básnířka sama, žena mohutného rozhledu a nadšeného vzletu filosofického, vnášela na venkov ideové otázky, které zajímaly ji samu a dávala je řešiti nadživotním postavám, spíše výjimečným než typickým, které osudem i povahou byly zosnovány podle osobnosti své tvůrkyně. I zůstal požadavek, tak prozíravě vyslovený Purkyní, vlastně nesplněn, až k jeho řešení přistoupila, na samém sklonku XIX. věku, třetí velká spisovatelka česká, přímá začka a pokračovatelka Karoliny Světlé, Teréza Nováková.

Jako Karolina Světlá byla i Teréza Nováková rodem Pražka, ale ještě větší měrou než její učitelka měla v žilách krev německou. Předkové její po přeslici byli moravští Němci, a i rodina jejího otce Františka Lanhausa, ač usazena v Hradci Králové, byla původu a vzdělání německého. Když se Teréza Lanhausová dne 31. července 1853 svým

rodičům narodila, měla rodina pokladníka České spořitelny ráz německý. Možno říci, že silná vlna národního obrození a zvláště politického uvědomění v letech 60. strhla nadanou, vnímavou, vášnivou a neústupnou dívku, které se dostalo ve vychovávacím ústavě Amerlingově pečlivého vzdělání. Tam si oblíbila české dějiny, kdežto doma ji otec, horlivý hudebník, seznámil s českou písní; kniha a divadlo dokonaly národní obrat u děvčátka, styk se zástupci vlastenecké družiny „ruchovské“ a politicky nadšeného studentstva u dospívající slečny, vynikající všestrannými znalostmi jazykovými a literárními. I byl národní přerod ve smyslu češství, zprvu značně sentimentálního a romantického, v Teréze Novákové dovršen, když se — opět podobně jako Karolina Světlá — důvěrně seznámila s ryzím českým vzdělavcem zdravého venkovského původu, profesorem Drem Josefem Novákem, jehož choťi se stala v srpnu 1876, jsouc sotva třiadvacetiletá.

Manželé Novákoví se v září r. 1876 odstěhovali do nového působiště choťova, starobylé a zachované Litomyšle, kde tehdy s Drem Novákem na gymnasiu působili významní spisovatelé Alois Vojtěch Šmilovský a Alois Jirásek. V prvních letech svého litomyšlského pobytu Teréza Nováková, kterou vyčerpávaly starosti o rodinu rychle se množící, ani nepřilnula k rázovitému historickému městu, ani nepoznala kraje a lidu v jeho okolí, jenom zvolna se snažila probouzeti národní, kulturní a mravní uvědomění žen. Když, asi třicetiletá, zahájila činnost slovesnou, zabývala se po způsobu prvních prací K. Světlé osudy a vnitřními boji neuspokojených, vzdorných a trpících mladých žen, které se vzpírají nechápavému okolí a proti jeho předsudkům jdou věrně za hlasem svého srdce. Valná většina z těchto jejích nejstarších „Kreseb a črt“ — i první větší skladba „Maloměstský román“ sem náleží — v podstatě podává ženské podobizny a to spíše sentimentální než psychologické. Vedle nich však psala Teréza Nováková také intimní vzpomínky z dívčích svých let, mírně satirické obrázky z národní neuvědomělé společnosti a sem

tam již též drobné lidopisné povídky, silně citového založení a pozorné charakteristiky, pro niž probudil její smysl její manžel, který ji uvedl také do lidového prostředí svého rodu v jižních Čechách.

Dospívajíc čtyřicátého roku, rozšířila Teréza Nováková za posledních šťastných let v Litomyšli duševní svůj obzor několikerým směrem. Zabrala se horlivě do studia ženské otázky, kterou všestranně propagovala také ve Spolku paní a dříve ve svém působišti, kde kdysi žila a pro povznesení ženy pracovala spisovatelka M. D. Rettigová; v olomouckém časopise „D o m á c í h o s p o d y n ě“ projevila značné nadání pro ženskou publicistiku nejrozmanitějších námětů i forem. Jako buditelka českých žen, která ráda upozorňovala své družky na velké jejich předkyně, zabrala se zevrubně do studia české minulosti, zvláště náboženské, jak ukazuje její rozsáhlé dílo popularisační „S l a v í n ž e n ě s e s k ý c h“. Nejvíce ji však upoutal národopis, v němž jí byly učitelkami romantické pracovnice z Olomouce; postupně se povznesla k pojetí vědecktějšímu. Zprvu se zajímala hlavně o kroj a zvykosloví, ale když proputovala celé Litomyšlsko, Poličsko a Skutečsko a důvěrně se seznámila s lidem, jala se studovati jeho mrav, jeho náboženské názory a nejprve realismem primitivně úzkostlivým popisovala malé tragedie všedního života v „nejvýchodnějších Čechách“. Prvá kniha lidopisných povídek „Ú l o m k y ž u l y“ náleží podle vzniku ještě do doby litomyšlské.

Ale bylo třeba dvou podmínek, aby názorové stanovisko a umělecké pojetí Terézy Novákové se utvrdily a vyžrály. První se naplnila jejím odchodem do Prahy na podzim r. 1895, když byl profesor Novák přeložen na akademické gymnasium; teprve odstup od látky umožnil Teréze Novákové správnou a skladnou perspektivu. Druhou podmínkou bylo nové rozšíření myšlenkového obzoru, jež také přinesla Praha. Neúnavně se vzdělávající paní si osvojila mnoho z umělecké kultury, zvláště národů germánských, a jmenovitě mistři jako Dickens, Wagner, Ibsen měli na ni značný vliv spolu s ideami hnutí pokrokového. Nyní pře-

jala po K. Světlé a El. Krásnohorské duševní vedení českých žen na úrovni skutečně evropské, jak svědčí dvanáct ročníků „Ženského Světa“, od ní vzorně redigovaného, i vynikající sbírka studií a úvah „Ze ženského hnutí“. Praha přinesla jí však také zkušenosti jiné, rázu tragického: rok za rokem bral jí některé z jejich vysoce nadaných dětí. R. 1907 T. Nováková ovdověla a se zlomeným srdcem, někdy blízka zoufalství, opustila Prahu, aby se na čas uchýlila do východočeského zátíší v Proseči u Skutče na Vysokomýtsku.

Z této myšlenkové i citové pudy vznikaly od sklonku XIX. věku rychle za sebou velké románové skladby T. Novákové z venkovského života východočeského, v nichž s mohutným uměním realistické povahokresby a sytého líčení mravních poměrů ukázala — ve zřejmé shodě s pojetím Jiráskovým, — jak se v lidové duši české za posledních dvou století odrážejí všechny hlavní myšlenkové směry, ovlivňující mysl a činnost vzdělanstva: „Jan Jílek“ jest monografií emigrantského blouznivce a trpětele z doby „temna“ v XVIII. věku; „Jiří Šmatlán“ pronikavou psychologickou studií venkovského sektáře, končícího v moderním socialismu; „Na Librově gruntě“, slunnou malbou selského osvobození r. 1848; „Děti čistého živého“, tragickou románovou komposicí o rozkladu a zániku náboženských blouznivců; „Draša r“, románem kněze buditele, který, zdolán nepřízní poměrů i vlastní smyslností, hyne uboze v zapadlé chaloupce na Poličsku. Poslední dvě práce vynikají nejenom nemalým rozsahem, ale i psychologicky propracovaným a náladově působivým provedením; v nich se objektivním podáním prodírá na povrch také tragické, ano, pesimistické pojetí života, k němuž se statečná, ale osudem podlomená paní v posledních letech klonila.

Její citové hoře bylo často příliš kruté a nutkavé, aby je mohla zmocni formou čistě předmětnou a odosobněnou; volalo po subjektivním, přímo lyrickém projevu ve způsobě báchorky, jinotaje, vise, legendy se silným živlem hudebním a obrazovým. Tak vznikly tři naze osobní sbírky drob-

nějších prós T. Novákové, dospívající postupně k formě prósy lyrické: „M o d e r n í p o h á d k y“, „Z k a m e n i t é s t e z k y“ a „V ý k ř i k y a v z d e c h y“. Zvláště poslední kniha, z níž jsou tuto vybrány dva kusy, stojí umělecky na stejné výši jako její obrazy realistické, tuto zastoupené ukázkou z románu a jednou kratičkou povídkou; básnička romantického srdce doplňovala přísně realistickou umělkyni způsobem zcela překvapujícím.

S nevyčerpanou tvořivostí duševní, ale s předčasně podlomeným tělem, zemřela Teréza Nováková předčasně dne 13. listopadu 1912 v Praze a s chotěm i nejstarším synem Theodorem odpočívá na olšanském hřbitově nedaleko Karoliny Světlé.

A r n e N o v á k.

SLOVNÍČEK

- bandory* = brambory,
brknouti = zakopnouti, klopýtnouti,
cák = copak,
dlouho = pozdě; *mám dlouho* = jdu pozdě?,
d'ouče = děvče, *d'ouka* = dívka,
drůbinek = trošičku,
dýl, dýlej = déle, pozdě,
fěrtoch = zástěra,
helečte = hleďte,
hnedkom = hned,
hodina = jedna hodina,
chaloupka = výměnek; *chaloupecký* = výměnkář,
jakorát = právě,
jenomej, jenomejc = jen,
kamenice = sklep,
kvíčerek = večer; *kvíčerou* = na večer,
mistrný = svárlivý, klevetivý,
odejduť = odešlý,
pomaloučku = málo,
postýlek = postel,
protivá = proti,
přízeň = příbuzenstvo,
punt = trojhranný, podšitý a často vyšitý kus látky, zastrkovaný do šněrování,
rejš = raději,
renčník = rýnský, zlatý,
semka = sem,
spíše = dříve,
strop = půda,
strůj = kroj, šat,
šejt = tříška,
šero = světlo,
škodný býti = býti ve škodě, míti škodu,
teďkejc = teď, nyní,
tehdivá = tehdy,
temno = dusno,
toufarový = kameninový,
třá = třeba,
vejvažek = přívažek,
vodstávky = kůly v plotě,
vůsmá = osmá,
vyváděti = tropiti, řádití.
-

O B S A H

Úvod (od Arna Nováka)	5
Halouzky	10
Tercetto	33
V rychmburském parku	41
„Děti čistého živého“ na jarmarku v Litomyšli	53
Slovníček	86

NÁKLADEM JOS. R. VILÍMKA V PRAZE VYŠLY

SEBRANÉ SPISY

TERÉZY NOVÁKOVÉ

<i>Děti čistého živého. Román</i>	Kč 48.—	váz.	Kč 58.—
<i>Drašar. Román kněze-buditele</i>			
Počteno cenou V. Beneše			
<i>Třebízského</i>	Kč 42.—	váz.	Kč 52.—
<i>Dva obrazy staropražské</i>	Kč 20.—	váz.	Kč 30.—
<i>Jan Jilek. Román</i>	Kč 25.—	váz.	Kč 35.—
<i>Jiří Šmatlán. Román</i>	Kč 16.—	váz.	Kč 26.—
<i>Maloměstský román.</i>	Kč 11.—	váz.	Kč 21.—
<i>Moderní pohádky. 13 legend</i>	Kč 27.—	váz.	Kč 37.—
<i>Na librové gruntě. Román</i>	Kč 22.—	váz.	Kč 32.—
<i>S kamenité stezky. Povídky</i>	Kč 12.50	váz.	Kč 22.50
<i>Úlomky žuly. Povídky</i>	Kč 16.—	váz.	Kč 26.—
<i>V lázních pohorských</i>	Kč 10.—	váz.	Kč 20.—
<i>Výkřiky a vzdechy. Povídky</i>	Kč 15.—	váz.	Kč 25.—
<i>Z měst a ze samot. Povídky</i>	Kč 14.—	váz.	Kč 24.—
<i>Ze ženského hnutí. Kapitoly o vzniku a cílech ženského hnutí</i>	Kč 7.—	váz.	Kč 17.—
<i>Železný kříž. Povídky</i>	Kč 18.—	váz.	Kč 28.—

Doplňkem dlla východočeské básničky je spisek prof. Dr. J. Novotného „KRAJ A DÍLO TERÉZY NOVÁKOVÉ“. S mnoha fotografiemi a mapkou.

Cena ~~Kč 7.—~~

NA PRODEJ V VŠECH KNÍKUPCÍCH

NAKLADATEL JOS. R. VILÍMKA V PRAZE